

ΟΙ ΤΟΥΡΚΙΚΕΣ ΣΥΝΟΙΚΙΕΣ-ΧΩΡΙΑ ΚΑΙ Ο ΤΟΥΡΚΙΚΟΣ ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ ΤΗΣ ΥΠΟΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΛΑΓΚΑΔΑ ΚΑΤΑ ΤΟ ΕΤΟΣ 1914

Στις αρχές του 19ου αιώνα η Μακεδονία βρισκόταν ακόμη κάτω από την οθωμανική αυτοκρατορία. Διοικητικά διαιρούνταν σε τρία βιλαέτια: Θεσσαλονίκης, Μοναστηρίου και Κοσσυφοπεδίου ή Κοσόβου. Το βιλαέτι Θεσσαλονίκης διαιρούνταν σε τρία σαντζάκια: Θεσσαλονίκης, Σερρών και Δράμας. Το σαντζάκι Θεσσαλονίκης αποτελούνταν από 14 καζάδες: Θεσσαλονίκης, Κατερίνης, Βεροίας, Βοδενών (Εδέσσης), Γιαντισών, Καρατζόβας, Τιτφεσίου, Γευγελής, Δοϊράνης, Αβρέτ-Χισάρ (Κιλκίς), Λαγκαδά, Πολυγύρου, Αγίου Όρους, και Στρωμνίτσας¹. Μετά την απελευθέρωση της Μακεδονίας (1912-1913), τον Νοέμβριο του 1912, διαιρέθηκε σε τρεις νομούς: Θεσσαλονίκης, Κοζάνης και Δυτικής Μακεδονίας (Φλώρινας)². Ο νομός Θεσσαλονίκης αποτελούνταν από οκτώ υποδιοικήσεις: Θεσσαλονίκης, Κατερίνης, Βεροίας, Εδέσσης (διοικητικά τμήματα Καρατζόβας και Νότιας), Γιαντισών, Κιλκίς (διοικητικά τμήματα Κάτω Θεοδωρακίου και Αρχαγγέλων), Λαγκαδά και Χαλκιδικής³.

Η παρούσα μελέτη εξετάζει τις τουρκικές συνοικίες και τον τουρκικό πληθυσμό της υποδιοίκησης Λαγκαδά κατά το έτος 1914. Βασίζεται σε μία ανέκδοτη στατιστική που φυλάσσεται στο Ιστορικό Αρχείο Μακεδονίας και περιέχεται στον υπ' αριθμόν 51 φάκελο της Γενικής Διοικήσεως της Μακεδονίας. Η στατιστική φέρει τον τίτλο *Πίναξ των τουρκικών συνοικισμών της διοικητικής περιφέρειας Λαγκαδά*. Συντάχθηκε την 5η Απριλίου του 1914 στη Θεσσαλονίκη από τον επιθεωρητή των δημοτικών σχολείων Λαγκαδά Κ. Σ. Δραγιώτη. Στην εν λόγω στατιστική αναφέρονται συνολικά 95 συνοικισμοί (μαχαλάδες)-χωριά, στους οποίους κατοικούσαν συνολικά 20.931 Τούρκοι⁴.

Η υποδιοίκηση Λαγκαδά βρισκόταν βορειοανατολικά της Θεσσαλονίκης και κατελάμβανε το νοτιοδυτικό τμήμα του Κιλκίς με έδρα την πόλη του Λαγκαδά. Από

1. Βλ. Χ. Πούλιος, «Διοικητική διαίρεσις τῆς Μακεδονίας», *Μακεδονικόν Ἡμερολόγιον* (Παμμακεδονικοῦ Συλλόγου) ἔτος Δ' 1911, ἐν Ἀθήναις 1911, σσ. 162-163. Στατιστικὴ τοῦ βιλαετίου Θεσσαλονίκης, ἐν Ἀθήναις 1910· Α. Χαλκιοπούλου, *Ἡ Μακεδονία, ἐθνολογικὴ στατιστικὴ τῶν βιλαετίων Θεσσαλονίκης καὶ Μοναστηρίου*, ἐν Ἀθήναις 1910· Κ. Karpat, *Ottoman Population 1830-1914, Demographic and Social Characteristics*, University of Wisconsin Press, 1985.

2. Χ. Παλασιάτης, *Ἡ διοικητικὴ οργάνωση τῆς Μακεδονίας μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσίν τῆς* (λόγος πανηγυρικός που ἐκφωνήθηκε κατὰ τὸν εορτασμό τῆς ἐπετείου ἀπελευθερώσεως τῆς Θεσσαλονίκης καὶ τοῦ ἔτους τοῦ '40 τὴν 26η Ὀκτωβρίου 1995 στὴν αἴθουσα τελετῶν τοῦ Πανεπιστημίου), Θεσσαλονίκη 1996, σ. 22.

3. Για τὴ Γενικὴ Διοίκηση Μακεδονίας βλ. *Γενικὴ Διοίκησης Μακεδονίας Συλλογὴ ὀργανικῶν διατάξεων, ἐγκυκλίων, διαταγῶν καὶ ὁδηγίων τοῦ Γενικοῦ Διοικητοῦ Μακεδονίας ἐκδοθεῖσα κατὰ τὸ ἔτος 1914*, ἐν Θεσσαλονίκη 1914.

4. Ο ἐπιθεωρητὴς ἐκ παραδρομῆς παρουσιάζει τοὺς Τούρκους κατοικοὺς τῆς υποδιοίκησης νὰ ἀνέχονται στοὺς 20.951.

επιστολή του υποδιοικητή Λαγκαδά προς τον νομάρχη Θεσσαλονίκης με ημερομηνία 12 Ιανουαρίου 1914 πληροφορούμαστε για τον πληθυσμό της υποδιοίκησης: *καίτοι ο πληθυσμός της Έπαρχίας ήμων αποτελούμενος εκ 43 χιλιάδων κατοίκων περίπου εξ ών τα 2/3 σχεδόν είναι Όθωμανοί και ελάχιστοι βούλγαροι ήτοι περί τας 40 οικογενείας εν Λιγκοβάνη*⁵. Εδώ να σημειώσουμε ότι οι Τούρκοι πολλές φορές απέφευγαν για λόγους θρησκευτικούς στις απογραφές να δηλώνουν τις γυναίκες και τις θυγατέρες τους, με αποτέλεσμα ο αριθμός τους να φαίνεται μικρότερος από τον πραγματικό.

Η υποδιοίκηση Λαγκαδά διαιρούνταν σε τέσσερις δήμους: Λαγκαδά⁶, Σωχού, Ζαγκλιβερίου και Λιγκοβάνης, οι οποίοι περιελάμβαναν ελληνικά και τουρκικά χωριά και συνοικισμούς. Στη μελέτη μας διατηρούμε την ορθογραφία και τις ονομασίες των συνοικισμών και των κοινοτήτων⁷ όπως καταγράφονται στη στατιστική, ενώ μέσα σε παρένθεση αναφέρουμε την επικρατήσασα ελληνική ονομασία. Οι Τουρκικές συνοικίες-χωριά ήταν οι παρακάτω:

α. Δήμος Λαγκαδά⁸: Κουτσουκισή (Βαθύλο) (63 άτομα), Κάργα (Κορώνεια) (124), Χαντζή (Πέντε Βρύσες) (178), Ιραμασλή (Όσσα)(159), Τζαμί (Πολυδένδρι) (71), Καρά Όμπαση (Ασπροράχη) (185)⁹, Κορφαλού (Ανάλυψη) (230), Κατσιάρι (Γαλήνη) (70), Μπουλαϊλή (Δρυμιά, Προφήτου) (270), Καρατζαλή, Δαουτλή, Νεμπή μαχαλάς (συνολικά 158 άτομα)¹⁰, Σαριγάρ (Χρυσανγή) (478) και Σαράι (Σχολάρι) (97). Καταγράφονται συνολικά 14 συνοικισμοί-χωριά και 2.083 άτομα.

β. Δήμος Σωχού¹¹: Αϊβαλίκ, Ασίρ, Καϊρέκ (συνολικά 642 άτομα), Καρατζαλή (202), Αϊδανλή (160), Ρουμλού (180)¹², Γκιρμπίτς (Κρουνέρι) (980), Γκιουβέλεξα (Φιλαδέλφι) (230), Γενή μαχαλά (47), Καρά-Τασλή, Τζαμί μαχαλάς, Ντερέ μαχαλάς,

5. Ιστορικό Αρχείο Μακεδονίας, Γενική Διοίκηση Μακεδονίας (στο εξής ΙΑΜ, ΓΔΜ), φακ. 16, έγγραφο του υποδιοικητού Λαγκαδά προς τον νομάρχη Θεσσαλονίκης, Λαγκαδάς, 12 Ιανουαρίου 1914.

6. Για τον Λαγκαδά βλ. Ν. Κοσμάς, *Ό Λαγκαδάς, Όστορία-λαογραφία*, Θεσσαλονίκη 1968· του ίδιου, «Ό γλωσσικό ίδίωμα του Λαγκαδά» *Μακεδονικά* 12 (1972) 317-359· Η. Γεωργιάδης, «Ανθεμοϋς (Λαγκαδάς)», *Μακεδονικόν Όμερολόγιον* (Παμμακεδονικόν Όλλόγου) έτος Γ΄ 1910, εν Όθήναις 1909, σσ. 318-323· Β. Δημητριάδης, «Φορολογικές κατηγορίες των χωριών Θεσσαλονίκης κατά την τουρκοκρατία», *Μακεδονικά* 20 (1980) 405, 429-430, 453-457.

7. Για τις μετονομασίες των κοινοτήτων βλ. κυρίως Πίναξ μετονομασιών προσφυγικων συνοικισμων Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη 1926· Πίναξ Μετονομασθεισων κοινοτήτων και συνοικισμων του κράτους, Όθήναι 1929· *Ότοιχεία συστάσεως και εξέλιξεως των δήμων και κοινοτήτων*, 18, νομός Θεσσαλονίκης (Όκδοσις της Κεντρικής Όνώσεως Δήμων και Κοινοτήτων της Όλλάδος), Όθήναι 1962.

8. Στο δήμο Λαγκαδά υπάγονταν ακόμη οι κοινότητες: Λαγκαδά, Αρακλή (Όράκλειο), Όγιος Βασίλειος, Βισσάκα (Όσσα), Όιουβέανα (Όσσηρος), Όκνόικα (Όπαλιόχωρα, Όσσηρος), Όενίκοι (Όκριθιά), Καβαλλάρι, Κλείσαλι (Όροφήτης), Μπαλάφτρα (Όολχικό), Σαράτσι (Όεριβολάκι), Ότάνοβο (Καβαλλάρι) και Όύμπα.

9. Οι έξι συνοικισμοί ονομάζονταν Όιόλουστον μαχαλάδες (Όξάλοφος, Όσσας).

10. Οι συνοικισμοί Καρατζαλή, Δαουτλή και Νεμπή μαχαλάς ονομάζονταν Νεμπή μαχαλάδες (Όαφρονύτια, Όροφήτη).

11. Στο δήμο ανήκαν ακόμη οι εξής κοινότητες: Σωχός, Ασπροβάλτα, Βρασνά, Μασλάρ (Αρέθουσα), Μεγάλα Μπεσικια (Μεγάλη Βόλβη), Μικρά Μπεσικια (Μικρή Βόλβη), Μπέροβα (Βερτίσκος), Ότεφανινά, Όταυρός και Χωροϋδα.

12. Οι πρώτοι έξι συνοικισμοί ονομάζονταν Αϊβαλίκ Ντερέ μαχαλάδες (Όυδωνιά).

Πουρνάρο-Μπασή, Μεμενλή, Καμπουλού, Τσαλή μαχαλάς (συνολικά 1.186 άτομα)¹³, *Τσεσμέ μαχαλάς* (Κοκκινοχώρι), *Κοντζά Αγλέρ, Τζαμί μαχαλάς, Δερελή* (Ποτάμι), *Μαντεσχέρ* (συνολικά 316 άτομα)¹⁴, *Καβάκι* (Λευκούδα) (164), *Καρά-Ομερλή* (Λοφίσκος) (645), *Λάντζια* (Λίμνη) (85), *Μαύροβο* (Μαυρούδα) (151), *Νούδα* (Ασκός) (204), *Σούλοβον* (Σκεπαστό) (50), *Τσερνίκη* (Αρετή) (85), *Τσαλή μαχαλάδες* (Νυμφόπετρα) (286) και *Φλαμούρι* (1.385). Σημειώνονται συνολικά 30 συνοικισμοί-χωριά και 6.998 άτομα.

γ. Δήμος *Ζαγκλιβερίου*¹⁵: *Αλανλή μαχαλάς* (Πλατεία) (325), *Αγισελή μαχαλάς* (Μεσοπόταμο, Νέας Απολλωνίας) (80), *Ακ-Τοπράκ μαχαλάς* (Ασπρόχωμα) (120), *Γεκρέν μαχαλάς* (Μεσόκωμο) (125), *Γουμενίτς μαχαλάς* (Στίβος) (80), *Εγρί Μπουτζάκ* (Νέα Απολλωνία) (1.050), *Ισά-Ομπαση μαχαλάς* (Γερακιά, Μαραθούσας) (120), *Καρίγκιόλ μαχαλάς* (Καλαμωτό) (280), *Κουλακτσελή μαχαλάς* (Χαραυγή) (75), *Κεζενλή* (Κιζιλί) *μαχαλάς* (Παρθένιο) (260), *Ντερέ-μαχαλάς* (135), *Ογκρέκ μαχαλάς* (Περιστερώνα) (385), *Κάτω Ραβνά* (Μαραθούσσα) (558), *Σουφακλάρ μαχαλάς* (Αγγελοχώρι, Μαραθούσας) (85), *Τεκρέν-Βερμεζλή μαχαλάς* (Ξερόρεμα, Νέας Απολλωνίας) (81), *Χατζηπλάρ μαχαλάς* (Ξηροκρήνη, Νέας Απολλωνίας) (250) και *Χασήλ-Τσακλή μαχαλάς* (Κρεμαστό, Νέας Απολλωνίας) (104). Αναφέρονται συνολικά 17 συνοικισμοί-χωριά και 4.113 άτομα.

δ. Δήμος *Λιγκοβάνης* (Ξυλόπολη)¹⁶: *Γενή μαχαλάς* (Λευψύρι) (166), *Κιουλεξή* (Πυργωτός) (185), *Κλέπε* (Λευκοχώρι) (938), *Καραντζάκιοι* (Καρτερές) (908), *Λαχανάς* (730), *Δουδαρλή* (Παγοχώρι) (240), *Βογλού* (Ανω Χωριό) (85), *Παζαρλή* (Μελάνθι) (240), *Αχμετλή* (Παλαιόκαστρο) (80), *Ογουρλού* (Κάτω Χωριό) (200), *Οσμανλή Ντερέ* (Βάθεια) (40), *Ραμαζανλή* (Δασοπότι) (70), *Ζλάτινα* (Μελάνθι) (75)¹⁷, *Ινανλή* (Ακροποταμιά) (135), *Σαχινλή* (Χελιδονιά) (61), *Ινσιαχλάρ* (Χρυσόπετρα) (109), *Καρατζά-Αλή* (Χρυσόπετρα) (166), *Τζεβαπλή* (Λαοδικηνό) (108), *Χαΐδαρλή* (Χρυσόπετρα) (61), *Σαρί-τζαλή ή Ομουρλού* (Χρυσόπετρα), *Σαδικλή ή Ιβραχίμ Δερελή* (Χρυσόπετρα) (συνολικά 109 άτομα), *Αϊτζιλάρ* (Πευκοχώρι) (118), *Τζουμά μαχαλάς* (Κατάπετρα) (172), *Καρά Βελιχέρ* (53)¹⁸, *Καρά Κοντζαλή* (114), *Καρα-τζαλή* (Χρυσόπετρα) (108), *Κραν* (Ρευματάκια) (185), *Τζαμί μαχαλάδες* (281)¹⁹, *Σαλτικλή μαχαλάς* (Καλόκαστρο) (223), *Σεβρη μαχαλάς* (Βουνοχώρι, Επταλόφου) (153), *Στεφάνια* (562), *Τσοκαλή* (Περιστέρι) (130) και *Χαντζή Μπαϊραμλή* (Θεοδόσια) (932). Καταγράφονται συνολικά 33 συνοικισμοί-χωριά και 7.757 άτομα.

13. Οι συνοικισμοί *Καρά Τασλή, Τζαμί μαχαλάς, Ντερέ μαχαλάς, Πουρνάρο Μπασή, Μεμενλή, Καμπουλού* και *Τσαλή μαχαλάς* ονομάζονταν *Γανίκ μαχαλάδες* (Ασκός).

14. Έφεραν την ονομασία *Γιουλτζούκ μαχαλάδες* (Μικροκώμη).

15. Στον δήμο *Ζαγκλιβέριου* υπάγονταν ακόμη οι κοινότητες: *Ζαγκλιβέρι, Αδάμ, Αρδαμέρι, Βερινός* (Νικομηδινό), *Γκιόλμπαση* (Ακρολιμνιά, Προφήτου), *Γερακαρού ή Δογαντζή, Κοκκαλού, Λειβάδειο* (Λιβάδι), *Λέβεν* (Βασιλούδι), *Λαγκαδικία, Λουτζίκι* (Αγιασματί, Γερακαρού), *Μόδι, Ντερέ μαχαλάς* (Πλατανοχώρι), *Περιστερά, Παζαρούδα* (Απολλωνία), και *Σιρόλογος* (Αγγελοχώρι, Μαραθούσας) (Μετόχι Μονής Εσφυγμένου).

16. Στη δικαιοδοσία του δήμου ανήκαν ακόμη οι εξής κοινότητες: *Λιγκοβάνη* (Ξυλόπολη), *Γιαννίκ* (Βελισσάριο, Καρτερών), *Ζάροβα* (Νικόπολη) και *Στεφάνια*.

17. Οι συνοικίες *Δουδαρλή, Βογλού, Παζαρλή, Αχμετλή, Ογουρλού, Οσμανλή Ντερέ, Ραμαζανλή* και *Ζλάτινα* ονομάζονταν *Λουτιτζα μαχαλάδες* (Μελάνθι).

18. Οι παραπάνω έντεκα συνοικισμοί ονομάζονταν *Μπαϊράμ Ντερέ μαχαλάδες* (Περιστέρι).

19. Ονομάζονταν *Οτμανλή μαχαλάδες* (Μαυροράχη).

Το διάστημα 1913-1914 εγκαταστάθηκαν στη Μακεδονία πρόσφυγες από τη Θράκη, τη Μικρά Ασία, τη Βουλγαρία και τον Καύκασο, ενώ το 1914²⁰ αρχίζει και η μαζική φυγή των Τούρκων προς την Τουρκία²¹. Από επιστολή του υποδιοικητή Λαγκαδά προς τον νομόρχη Θεσσαλονίκης, με ημερομηνία 10 Μαρτίου 1914, πληροφορούμαστε ότι οι Τούρκοι πούλησαν τα πράγματά τους και εγκατέλειψαν ολόκληρα χωριά της υποδιοίκησης και κατέφυγαν στην Τουρκία²². Σ' αυτά τα χωριά εγκαταστάθηκαν Έλληνες πρόσφυγες²³.

Οι Τούρκοι κάτοικοι της υποδιοίκησης Λαγκαδά επιδίδονταν κυρίως στη γεωργία και την κτηνοτροφία. Ζούσαν ειρηνικά μαζί με τους Έλληνες, ασκώντας ελεύθερα τα θρησκευτικά τους καθήκοντα και απολάμβαναν την κοινωνική τους ελευθερία έως

20. Α. Πάλλης, *Στατιστική μελέτη περί τῶν φυλετικῶν μεταναστεύσεων Μακεδονίας καὶ Θράκης κατὰ τὴν περίοδο 1912-1924*, Ἀθήναι 1925, σ. 6. Ο Α. Πάλλης υπολογίζει ότι από την Ελληνική Μακεδονία μετανάστευσαν (1914) 100.000-115.000 Μουσουλμάνοι στην Τουρκία.

21. Για τις μεταναστεύσεις των Τούρκων βλ. Σ. Πελαγίδης, *Προσφυγική Ελλάδα (1913-1930). Ο πόνος και η δόξα*, Θεσσαλονίκη 1997, σσ. 113-130' του ίδιου, «Μετακινήσεις πληθυσμών μετά τους βαλκανικούς πολέμους. Η περίπτωση των Μουσουλμάνων της Μακεδονίας (1913-1914)», *Ελληνική Ιστορική Εταιρεία. Πρακτικά ΙΖ' Πανελληνίου Ιστορικού Συνεδρίου (31 Μαΐου - 2 Ιουνίου 1996)*, Θεσσαλονίκη 1997, σσ. 317-332.

22. ΙΑΜ, ΓΔΜ, φακ. 16, έγγραφο του υποδιοικητού Λαγκαδά προς τον νομόρχη Θεσσαλονίκης, Λαγκαδάς, 10 Μαρτίου 1914.

23. Τα χωριά που εγκατέλειψαν οι Τούρκοι και εγκαταστάθηκαν πρόσφυγες ήταν τα εξής: Λαχανάς 32 οικογένειες (160 άτομα) από το Κάρς και την Τιφλίδα, Αϊβαλί (Κυδωνιά) 20 οικογένειες (59) από το Ορτάκιοι Βουλγαρίας, Σεράι (Σχολάρι) 51 οικογένειες (221), Μαύροβο (Μαυρούδα) 2 οικογένειες (6) από την Στράντζα από τη Θράκη και 2 άτομα από το Ικόνιο, Κοτσάκι (Γαλήνη) 6 οικογένειες (30) από τη Ραιδεστό, τις Σαράντα Εκκλησιές και την Στράντζα, Τσερνίκ (Αρετή) 15 οικογένειες (68) από την Στράντζα και 17 οικογένειες (65) από το Κάρς, Σούλιοβο (Σκεπαστό) 47 οικογένειες (128) από την Αγκιάλο και 24 οικογένειες (124) από το Κάρς, Καρατσαλή (Κορώνια) 21 οικογένειες (98) από την Ραιδεστό, Κιουλελί (Πυργωτός) 41 οικογένειες (187) από τη Χαριούπολη, Γουμέντσα (Στίβος) 11 οικογένειες (37) από τη Σαμψούντα, Γερακαρού 50 οικογένειες (224) από το Λουλέ Μπουργάζ και τις Σαράντα Εκκλησιές, Νούδα (Ασκός) 33 οικογένειες (138) από το Γενί Μποχτσαλή (Μικρά Ασία), Κορφαλού 61 οικογένειες (228) από τα Μάλαρα, 8 οικογένειες (33) από την Σμύρνη και 2 οικογένειες (9) από το Κάρς, Γκουβέζνα (Φιλαδέλφι) 33 οικογένειες (93) από την Καλλίπολη, 6 οικογένειες (21) από τη Νικόπολη, τις Σαράντα Εκκλησιές και την Ξάνθη, Τσαλή Μαχλέ (Νυμφόπετρα) 69 οικογένειες (256) από την Αδριανούπολη, Μπαλάφτσα (Κολχικό) 15 οικογένειες (54) από την Αδριανούπολη, Ζάροβο (Νικόπολη) 126 οικογένειες (445) από τη Θράκη, Λαγκαδά 94 οικογένειες (368) από την Αδριανούπολη και τη Βιζύη, 12 οικογένειες (41) από τη Σαμψούντα και μία οικογένεια (5) από την Ξάνθη, Δογαντζίκι (Γερακαρού) 21 οικογένειες (96) από τις Σαράντα Εκκλησιές, Καβαλλάρι 55 οικογένειες (228) από το Μπαμπά Εσκι, Παζαρούδα (Απολλώνια) 32 οικογένειες (148) από τη Θράκη, Λαγκαδίκια 49 οικογένειες (235) από τη Στράντζα, τη Ραιδεστό και το Λουλέ Μπουργάζ, Σωχός 2 οικογένειες (6) από το Σεράι και στο Λούντσικ (Αγιασμάτι) 23 οικογένειες (98) από το Σχολάρι. Κατέφυγαν από τη Θράκη συνολικά 786 οικογένειες (3.148), τη Μικρά Ασία 72 οικογένειες (272), τη Βουλγαρία 53 οικογένειες (158) και από τον Καύκασο 462 οικογένειες (462). Το σύνολο των προσφύγων που εγκαταστάθηκε στην υποδιοίκηση Λαγκαδά ανερχόταν σε 1.010 οικογένειες (4.040). Διατηρήθηκαν η ορθογραφία και οι ονομασίες των κοινοτήτων, όπως καταγράφονται στον πίνακα από την Επιτροπή Εγκαταστάσεως Προσφύγων. ΙΑΜ, ΓΔΜ, φακ. 64, 'Επιτροπή Έγκαταστάσεως Προσφύγων, Θεσσαλονίκη, 21 Αύγουστου 1914.

τη Μικρασιατική καταστροφή, οπότε υπογράφηκε η συνθήκη της Λωζάννης (1923)²⁴, η οποία τους ανάγκασε να μεταναστεύσουν οριστικά στην Τουρκία²⁵.

ΠΑΣΧΑΛΗΣ ΒΑΛΑΣΑΜΙΔΗΣ

24. Για τη συνθήκη της Λωζάννης βλ. *Πράξεις ύπογραφέϊσα εν Λωζάννη τῆ 30 Ἰανουαρίου καὶ τῆ 24 Ἰουλίου 1923*, (ἐκ τοῦ Ἐθνικοῦ τυπογραφείου), ἐν Ἀθήναις 1923. *Σύμβασις περὶ τῆς ἀνταλλαγῆς τῶν ἐλληνικῶν καὶ τουρκικῶν πληθυσμῶν· Ἑλληνιστὶ καὶ Τουρκιστὶ (ὑπογραφέϊσα ἐν Λωζάννη τῆ 30ῆ Ἰανουαρίου 1923) καὶ αἱ δηλώσεις τοῦ ἀρχηγοῦ τῶν ἐλευθεροφρόνων κ. Ἰωάννου Μεταξᾶ, ἐν Ἀθήναις 1924.*

25. Για τους ανταλλάξιμους Τούρκους κατοίκους του Λαγκαδά βλ. Κ. Αγι, *Büyük mübadele. Türkiye'ye zorunlu göç (1923-1925)* [Η μεγάλη ανταλλαγή. Η υποχρεωτική μετανάστευση προς την Τουρκία (1923-1925)], İstanbul 1995, σ. 176. Σημαντικές πληροφορίες μας παρέχει επίσης ο Τούρκος δημοσιογράφος και συγγραφέας Raif Karlıoğlu στην αξιόλογη μελέτη του που αναφέρεται και στους Τούρκους της υποδιοίκησης Λαγκαδά που εγκαταστάθηκαν στην Προύσα και στα γύρω χωριά της. Συγκεκριμένα 70 οικογένειες από το *Σωχό* εγκαταστάθηκαν στο *Görükle*, 95 οικογένειες στο *İrfaniye* (Ντασάρι) και 30 οικογένειες στο *Özlice* (Εϊνέσι). Οι προερχόμενες από το *Γκιρμπίτς* (Κρυονέρι) 220 οικογένειες εγκαταστάθηκαν στο *Demirtaş* (Ντεμιρντέσι) και οι 15 οικογένειες στο *Özlice* (Εϊνέσι). Από τα χωριά *Τσαλή* (Νυμφόπετρα), *Καβάκι* (Λευκούδα) και *Νούδα* (Ασκός), 80 οικογένειες εγκαταστάθηκαν στο *Yaylacık* (Γιαγλατσίκ). Στο *Harmanlı* ήλθε ολόκληρο το χωριό *Παζαρλή* (Μελάνθι), ενώ από τα χωριά *Τζαμί* (Ασκός) 40 οικογένειες και *Τσολακλάρ* (Πλατανοχώρι;) 60 οικογένειες εγκαταστάθηκαν στο *Seyran*. Οι κάτοικοι που ξεκίνησαν από το *Σαρίγαρ* (Χρυσανγή) εγκαταστάθηκαν στην *Çamlıca*, ενώ οι 47 οικογένειες του *Κατσικάρι* (Γαλήνη) στο *Çaylı* (Αναχώρι). Σε χωριά της Προύσας ακόμη εγκαταστάθηκαν πρόσφυγες στις κοινότητες *Τσερνίκη* (Αρετή), *Δουδαρλή* (Παγοχώρι), *Ραμαζανλή* (Δασοπότι) και *Ογουρλού* (Κάτω Χωριό), για τα οποία δεν γνωρίζουμε τον αριθμό των οικογενειών. Τέλος, Τούρκοι από την υποδιοίκηση Λαγκαδά εγκαταστάθηκαν στα χωριά: *Karakoca* (135 οικογένειες), *Subaşı* (10 οικογένειες), *Kumkadi* (10 οικογένειες), *Ulubat*, *Karacaosoba*, *Gürsu*, και *Çesniir* (Τσεσνεϊρ). Μας είναι όμως άγνωστος ο αριθμός των οικογενειών, καθώς και τα χωριά από οποία κατάγονταν οι πρόσφυγες. R. Karlıoğlu, *Bursa'da Mübadele (1923-1930 Yunanistan göçmenleri)* [Η ανταλλαγή στην Προύσα. (Οι πρόσφυγες από την Ελλάδα 1923-1930)], İstanbul 1999, σσ. 59-60, 120-122.

Γενική κατάσταση Μακεδονίας

Εστίοι μισοί Μακεδονίας

Πένες

Εξαιρών τα κτήνη κτηνοτροφίας επί του μισού του μισομένου της ίδιας επαρχίας

Όρος	Όνομα	Κατηγορία	Αριθμός	Όνομα	Κατηγορία	Αριθμός	
1	Κουκουλιών	Συνοικισμοί — — — — — —	63	24	Σαμυράδες	4524	
2	Καρυά		124	24	Καρυά-Παυλί	Συνοικισμοί — — — — —	
3	Χαλφί		128	25	Ψαμί-Μαργαρί		
4	Ψαμί		139	26	Καρυά-Μαργαρί		
5	Ψαμί		71	27	Σαμυράδες-Μαρί		1186
6	Καρυά-Εκκλησία		185	28	Μυμυζή		
7	Καρυά-Παυλί		230	29	Καρυά-Παυλί		
8	Καρυά-Παυλί	70	30	Καρυά-Μαργαρί	Συνοικισμοί — — — — —		
9	Μερούζαϊζή	270	31	Καρυά " "			
10	Καρυά-Παυλί	—	32	Καρυά-Ψαμί		Συνοικισμοί — — —	
11	Καρυά-Παυλί	158	33	Ψαμί-Μαργαρί			316
12	Μυμυζή-Μαργαρί	—	34	Καρυά-Παυλί			
13	Καρυά-Παυλί	478	35	Μαργαρί			
14	Σαμυράδες	97	37	Καρυά-Παυλί	164		
15	Αϊβαζή	—	38	Καρυά-Παυλί	645		
16	Καρυά-Παυλί	Συνοικισμοί — — — —	642	39	Καρυά-Παυλί	85	
17	Καρυά-Παυλί		—	40	Καρυά-Παυλί	151	
18	Καρυά-Παυλί		202	41	Καρυά-Παυλί	204	
19	Καρυά-Παυλί		160	42	Καρυά-Παυλί	50	
20	Καρυά-Παυλί		160	43	Καρυά-Παυλί	85	
21	Καρυά-Παυλί	980	44	Καρυά-Μαργαρί	286		
22	Καρυά-Παυλί	280	45	Καρυά-Παυλί	1385		
23	Καρυά-Παυλί *	17	46	Καρυά-Παυλί	325		
		4524			9406		

Όνοματα συνοικιών	Πληθυσμός	Όνοματα συνοικιών	Πληθυσμός
Εν μεταγραφῇ	9406	Εν μεταγραφῇ	17026
47 Αγροίτη Μεγάλη	80	47 Ραμφαίου } Λιλιούνη	70
48 Πυροποράνι "	120	48 Ζαχάρη } Μαχισιάς	75
49 Γουρὸν "	125	46 Ύαυνη	75
50 Γουρουνόσι "	80	47 Σαχισιή	6
51 Ἐξοχ. Μικροπλάσι	1050	48 Ψουαχσάρ	109
52 Πά-θριασόν Μεγάλη	120	49 Καρά-εφα-ἔχι	166
53 Χαφί-γιοῦχ "	290	50 Ἐβασσιή	108
54 Πουλαουσιή "	75	47 Χαϊ-ἄρσι	161
55 Πι-εφισιή "	260	52 Σαρί-γιοῦχ Ἐκουρσού	} 109
56 Μπα-καρσάτ "	135	53 Σαδισιή Ἐβραμὶ ἔρχι	
57 Ἀγυρσί "	385	54 Ἰνι-εφισάρ	118
58 κώω Ραβρα	558	55 Ἐγιομά Μεγάλη	172
59 Σουαυσάρ μικρὰ	85	56 Καρά Βαρχιή	83
60 Σιγι-Βαρχιή "	81	57 Καρά Κορφασιή	174
61 Χαφισάρ "	250	58 Καρά-εφισιή	108
62 Χασιή-Ἰσκιή "	104	59 Κιρί	185
63 Σινα Μεγάλη	166	60 Ἐγιομά-μικρὰ	281
64 Κιορσί	185	91 Σαχισιή μικρὰ	223
65 Πι-ἴοι	938	92 Σι-ἄρσι "	153
66 Καρ-ανταμιοί	908	93 Σουρατ-ἴ	562
67 Μαχαράς	730	94 Ψουασιή	120
68 Σου-ἄρσι	240	95 Σιγι-Μουίρασι	932
69 Βορσάτ	85		} 20951
70 Πι-ἄρσι	240		
71 Ἀχμασιή	80		
72 Ὀγιορσού	200		
73 Ὀθμανσιή Μικρὴ	40		
	17026		

Ἐν Ὀθμανισμῷ 5 Ἀπριλίου 1914
 Π. Βαλσαμίδης

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΣΥΜΠΟΣΙΟ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΧΡΙΔΑ

Χριστιανική Μακεδονία: Θεσσαλονίκη-Άχριδα 34α Δημήτρια 9-11 Δεκ. 1999

Τό Α.Π.Θ., ό Δήμος Θεσσαλονίκης καί τό Ίδρυμα Έθνικοῦ καί Θρησκευτικοῦ Προβληματισμοῦ στό πλαίσιο τῶν Δημητρίων 1999 ὀργάνωσαν ἐπιστημονικό συμπόσιο στό Α.Π.Θ. μέ θέμα τήν Θεσσαλονίκη καί τήν Άχριδα, δύο ἐξαιρετῶν πνευματικῶν κέντρων τῆς βυζαντινῆς καί ὑστεροβυζαντινῆς περιόδου. Ὁ καθηγ. κ. Άθ. Άγγελόπουλος στήν ἠρσφώνησή του ἐξήγησε τούς λόγους πού ὀδήγησαν στήν σύγκληση τοῦ παρόντος συνεδρίου, τό ὄποιο χαιρέτησαν ὁ Πρύτανης τοῦ Α.Π.Θ. κ. Μ. Παπαδόπουλος καί ὁ Δήμαρχος κ. Β. Παπαγεωργόπουλος καί τόνισαν τήν σημασία του. Οἱ καθηγητές τοῦ Α.Π.Θ. κ.κ. Άθ. Άγγελόπουλος καί Άθ. Ε. Καραθανάσης παρουσίασαν τούς Α΄ -Β΄ τόμους γιά τά *Ίερά Προσκυνηματα - Προτύργια τῆς Ὁρθοδοξίας*, Άθήνα 1998-1999 καί τό ἔργο τοῦ καθηγ. κ. Ν. Μουτσοπούλου, *Ἡ Βασιλική τοῦ Ἁγίου Ἀχιλλείου στήν Πρέσπα*, ἐκδ. Παρατηρητής, 1999.

Οἱ ἀνακοινώσεις, ὡσαύτως, παρουσίασαν ἐξαιρετικό ἐνδιαφέρον, ἐφ΄ ὅσον παρουσιάσθηκαν νέες εἰδήσεις πού ἀφοροῦσαν στήν ἱστορία καί τήν τέχνη τῆς βυζαντινῆς αὐτῆς πόλεως. Πρῶτος εἰσηγητής ὁ ὑπογραφομένος πού μίλησε γιά δύο στιγμιότυπα τῆς ἱστορίας τῆς πόλεως: τό πρῶτο ἀφοροῦσε στήν δράση τῆς Παπικῆς Προπαγάνδας κατά τά μέσα τοῦ 17ου αἰ. στήν πόλη μέσω Ἑλλήνων καί Δυτικῶν ἀποφοίτων καί στελεχῶν τοῦ Παπικοῦ Κολλεγίου τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου τῆς Ρώμης: τό δεύτερο παρουσίαζε τίς ἐνέργειες τοῦ μητροπολίτου Θεσσαλονίκης, καί ἔπειτα Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Ἰωακείμ, ὁ ὀποῖος τό 1874 προσπαθοῦσε ἀπεγνωσμένα νά προστατεύσει τίς ἐκκλησίες τῶν Ἑλλήνων πού κινδύνευαν νά ἀρπαγοῦν ἀπό τούς Βουλγάρους. Ὁ ἐπίτιμος Πρόεδρος τοῦ Ἀρείου Πάγου κ. Βασ. Κόκκινος μίλησε γιά τά ἱστορικά τῶν γειτονικῶν πόλεων Μοναστηρίου καί Κρουσόβου καί γιά τίς προσωπικότητες τῆς νομικῆς ἐπιστήμης πού κατάγονταν ἀπό αὐτές, ὅπως ὁ Ἰω. Σόντης, ὁ Ἀλέξ. Ββῶλος, ὁ Κ. Βαβοῦσκος: ὁ κ. Βαβοῦσκος, σέ παρέμβασή του, πού ἀφοροῦσε στήν νομική προσωπογραφία τῆς Ἄνω Μακεδονίας ὑπενθύμισε τήν καταγωγή ἀπό ἐκεῖνα τά μέρη τοῦ πρῶτου ἀντιπροέδρου τοῦ Συμβουλίου Ἐπικρατείας Φιλῶτα Παπαγεωργίου, τοῦ Ποτλή, τοῦ φιλολόγου καί πρυτάνεως τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν Ἰω. Πανταζίδου. Ἡ καθηγήτρια τοῦ Α.Π.Θ., βυζαντινολόγος κ. Ἀλκμήνη Σταυρίδου-Ζαφράκα ἐξέτασε τήν δράση τοῦ διαπρεποῦς ἱεράρχου καί νομικοῦ Δημ. Χωματινοῦ στήν Ἀχριδα (13ος αἰ.), ἀλλά καί τίς ἀντιδράσεις τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καί τοῦ διοικητοῦ τῆς Θεσσαλονίκης, συνεργαζόμενοι μέ τόν δεσπότη τῆς Ἡπείρου Θεόδωρο Δούκα, πού κατηγοροῦσαν τόν Χωματινό ὡς ἀντικανονικῶς πράττοντα. Ὁ ὁμότιμος καθηγητής τοῦ Α.Π.Θ. κ. Γεώργ. Στογιόγλου παρουσίασε τήν διαμάχη Ναουσαίων, κληρικῶν καί λαϊκῶν, πού ξέσπασε τίς πρῶτες δεκαετίες τοῦ 18ου αἰ. ἀπό τήν ἐπιθυμία μερίδος Ναουσαίων νά ἐντάξουν τήν πόλη τους στήν ἀρχιεπισκοπή Ἀχριδος. Ὁ ἐπίκ. καθηγητής τοῦ Α.Π.Θ. κ. Μιχ. Τρίτος ἐξέτασε τήν προσωπικότητα τοῦ ἀρχιεπισκόπου Ἀχριδῶν Ἰωάσαφ, ὁ ὀποῖος στίς πρῶτες δεκαετίες τοῦ 18ου αἰ. ἀσχολήθηκε δραστηρίως μέ θέματα παιδείας τῆς περιοχῆς του, τά ὀποῖα ὁ κ. Τρίτος συνεδῶσε μέ τήν Ἀκαδημία τῆς Μοσχολόλεως καί τό τυπογραφεῖο τῆς: ὁ ἴδιος εἰσηγητής ὑπενθύμισε τίς σχέσεις τοῦ Ἰωάσαφ μέ τούς Δυτικούς πού στόχευαν στήν ἀποτίναξη τοῦ τουρκικοῦ ζυγοῦ. Ὁ ἱστορικός κ. Γεώργ. Τουσίμης ἀνέλυσε τό συναξάρι τοῦ νεομάρτυρος ἀρχιεπισκόπου Ἀχριδῶν Βαβλαάμ πού μαρτύρησε στό Βελεσάα τό 1595 καί κατέστη γνωστό ἀπό τόν Οὐγκρανό μοναχό Βισάνσκυ. Ὁ ὁμότιμος καθηγητής τοῦ Α.Π.Θ. σλαβολόγος κ. Ἄντ.-Αἰμ. Ταχιάος αἰτιολόγησε τήν ἐπανίδρυση τῆς ἀρ-

χειρισκοπῆς Ἀχρίδος ἀπὸ τὸν Βασίλειο Βουλγαροκτόνο τὸ 1018 ἕξαιτίας τῆς ἐπιθυμίας του νὰ καθουσχάσει, ὅπως καὶ ἔγινε, τοὺς ἡττημένους Βουλγάρους. Ἦταν πράγματι, σημείωσε ὁ κ. Ταχιάς, μία εἰρηνικὴ περίοδος ἑλληνοσλαβικῆς συμβιώσεως.

Ὁ καθηγητὴς τῆς Ἱ. Θεολογικῆς Σχολῆς τῆς Χάλκης κ. Βασ. Σταυρίδης ἐπεσήμανε τὴν σπουδαιότητα τῶν πατριαρχικῶν ἐγγράφων πού ἐξέδωσε ὁ Καλλίνικος Δελικάνης καὶ τὰ ὁποῖα ἀναφέρονται στὴν ἐπισκοπὴ Ἀχρίδων καὶ τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦν πολύτιμη πηγὴ γιὰ τὴν μελέτῃ τῆς ἱστορίας τῆς βυζαντινῆς αὐτῆς πόλεως ἀπὸ τὸν 16ο αἰ. καὶ ἐφεξῆς. Ὁ κ. Ν. Δόβας, Δρ. Θεολογίας, παρουσίασε τὸ ἱστορικὸ τῶν ἑλληνικῶν κωδίκων τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Ἀχρίδος πού ταξίδευσαν ἀπὸ τὴν Ἀχρίδα πρὸς τὴν Λειψία, τὴν Κωνσταντινούπολη, τὴν Σόφια· ἐξέτασε, ὡσαύτως, τὸ ἔργο τῶν Gelzer, Snegarog, Χειμωνίου ἐπὶ τῶν κωδίκων αὐτῶν καὶ ἀνακοίνωσε τὸν ἐντοπισμὸ ἀποσπασμάτων ἀπὸ ἀντίγραφα τους. Ἡ καθῆγ. τοῦ Α.Π.Θ. κ. Δέσπω Ἀθ. Λιάλιου, ἐξετάζοντας τὸ ἔργο τοῦ ἀρχιεπισκόπου Ἀχρίδος Θεοφυλάκτου, πρῶν ἀρχιδιακόπου τῆς Ἀγίας Σοφίας, ἐπεσήμανε τὴν συγκαταβατικότητά του ἔναντι τῶν Δυτικῶν καὶ τὴν βαθύτατῃ ἐπίδραση πού ἤσκησε στὸν σοφὸ αὐτὸν ἱεράρχη ὁ Πατριάρχης Μιχαὴλ Κηρουλάριος. Ὁ καθηγητὴς τοῦ Α.Π.Θ. κ. Χρ. Οἰκονόμου ἀσχολήθηκε καὶ αὐτὸς μὲ τὸν Θεοφύλακτο ἐρευνώντας τὴν μεθοδολογία του, τὸ ἐρμηνευτικὸ τοῦ ἔργο, τίς πηγές του ἐπισημαίνοντας, παραλλήλως, τὴν πνευματικὴ ζωὴ τῆς Ἀχρίδος κατὰ τὴν ὑπόψη περίοδο, ἐφ' ὅσον, εἰκάζεται, ὅτι ὁ Θεοφύλακτος συνέθεσε μέγα τμῆμα τοῦ ἔργου του ἐκεῖ. Ὁ ἐπίκ. καθηγητὴς τοῦ Δ. Π. Θράκης κ. Εὐστ. Κεκριδῆς ἐπεσήμανε τὴν συμβολὴ τοῦ Ἀναστ. Καβαλλιώτη στὴν παιδευτικὴ ἀνέλιξη τῆς Ἀχρίδος, στὴν ὁποία, κατ' αὐτὸν, μετέφερε τὸ πρόγραμμα τῆς Ἀκαδημίας τῆς Μοσχολόπου καὶ αὐτὸ τοῦ διδασκάλου του Εὐγενίου Βουλγάρεως. Ἡ κ. Σοφία Τάχου-Ἠλιάδου καὶ ὁ ἱστορικὸς ἐρευνητὴς κ. Ἰω. Ἀδάμου παρουσίασαν κοινὴ ἀνακοίνωση, θέμα τῆς ὁποίας ἦταν ἡ παιδεία στὴν Ἀχρίδα καὶ τὴν εὐρύτερη περιοχὴ τῆς· ἐπεσήμαναν τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ ἀρχιεπισκόπου τῆς Ζωσιμᾶ γιὰ τὴν ἀνέλιξή τῆς περὶ τὰ τέλη τοῦ 17ου αἰ., τὴν ἴδρυση σχολείου τὴν ἴδια ἐποχὴ στό Βαρόσι ἢ στὴν ἄνω βλαχικὴ συνοικία, ἀλλὰ καὶ τὴν κατοπινὴ ἐκπαιδευτικὴ δραστηριότητα τοῦ Μαργαρίτη Δήμητρα καὶ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Μελετίου, ὅπως καὶ αὐτὴ τοῦ Πηγεῶν πού ἀνακόπτεται, δυστυχῶς, ἀπὸ τίς ἀσχημίες τῶν ἐξαρχικῶν, τῶν ρουμανιζόντων καὶ τῶν Σέρβων περὶ τὸ 1860. Ὁ ἐπιστημονικὸς συνεργάτης τῆς Ε.Μ.Σ. κ. Ἰω. Μπάκας παρουσίασε ἓνα πανόραμα τῆς ἑλληνικῆς παιδείας στὴν Ἀχρίδα καὶ τὴν εὐρύτερη περιοχὴ τῆς στὰ τέλη τοῦ 19ου αἰ. καὶ ἀρχές τοῦ 20οῦ αἰ. Γιὰ τὴν ἀνθιση τῆς παιδείας φροντίσαν, ὅσο μπορούσε, τὸ ἑλληνικὸ κράτος, ὁ Ἑλληνικὸς Φιλολογικὸς Σύλλογος Κωνσταντινουπόλεως, ὁ Φιλολογικὸς Σύλλογος Θεσσαλονίκης· τὴν ἀνάπτυξη τῆς ἑλληνικῆς παιδείας ἀνέκοψε, περὶ τὸ 1880, ἡ δράση τῶν ἐξαρχικῶν καὶ ρουμανιζόντων. Ὁ αὐτὸς εἰσηγητὴς ὁμίλησε, ἐπίσης, γιὰ τὴν ἑλληνικὴ παιδεία στὴν γειτονικὴ Ρέσνα, τὸ Γκόπεσι, τὴ Μηλόβιστα καὶ τὸ Κρούσοβο. Ὁ κ. Βασ. Κουκουσᾶς, Δρ. Θεολογίας ἔκαμε λόγο γιὰ τὴν παρεμβολὴ τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Ἀχρίδος στὴν μητρόπολη Ἰταλίας κατὰ τὸν 16ο αἰ., ὅπου ἦσαν ἐγκατεστημένοι Ἕλληνοαλβανοὶ καὶ Ἕλληνοἴταλοι καὶ ὅπου τρεῖς μητροπολίτες Ἰταλίας χειροτονήθηκαν ἀπὸ τὸν Ἀχρίδος μὲ ἀνοχὴ τοῦ Βατικανοῦ. Ἡ μητρόπολη Ἰταλίας ἐκτεινόταν τότε στὴν Ἀπουλία, Καλαβρία, Σικελία. Ὁ κ. Γ. Τσότσος, τοπογράφος-μηχανικὸς, ὁμίλησε γιὰ τὴν τυπολογία τῶν παραδοσιακῶν οἰκισμῶν τῆς Ἀχρίδος τονίζοντας τίς ἐπιδράσεις τῆς βυζαντινῆς ὀχρωματικῆς τεχνικῆς στὸν ἀστικό χαρακτήρα τῆς πόλεως· μὲ τὴν προβολὴ διαφανειῶν ὁ κ. Γ. Τσότσος ἔδειξε τὸν κοινὸ χαρακτήρα ὀρισμένων χαρακτηριστικῶν μὲ τὸ διπλὸ σαχινσί καὶ ἄλλα χαρακτηριστικὰ τῆς μεταβυζαντινῆς ἀρχιτεκτονικῆς. Ἀντιθέτως, εἶπε, στὸ Μο-

ναστήρι, ὅπως καί στήν Θεσσαλονίκη (~Ανω Πόλη) καί τό Κρούσοβο ἐπεκράτησε ὁ κλασικισμός καί ὁ ἐκλεκτισμός. Ὁ ἱστορικός τῆς Τέχνης κ. Εὐ. Κυριακούδης ἔδειξε τίς ἐπιδράσεις Θεσσαλονικέων ζωγράφων τοῦ 12ου αἰ. στούς ναούς τῆς Ἁχρίδος (Ἁγία Σοφία) μέ πρωτοβουλία τοῦ ἀρχιεπισκόπου Ἁχρίδος Λεοντίου. Οἱ ζωγράφοι αὐτοί ἐργάσθηκαν στήν Ἁγία Σοφία Θεσσαλονίκης καί στήν Παναγία Χαλκίων. Τό αὐτό συνέβη καί κατά τόν 13ο αἰ. μέ τήν παρουσία στήν Ἁχρίδα τῶν περιωνύμων ζωγράφων τῆς Θεσσαλονίκης Μιχ. Ἀστραπᾶ καί Εὐτυχίου, πού εἶχαν προσκληθεῖ ἀπό τόν Κωνσταντινουπολίτη τοπάρχη Σγουρό. Στούς ναούς τῆς Ἁχρίδος ἐργάσθηκε καί ὁ θεσσαλονικεὺς ζωγράφος Καλλιέργης.

Τό ἐπιστημονικό αὐτό συμπόσιο τό ἀφιερωμένο στήν Ἁχρίδα ἔδειξε πόσα πολλά ἀκόμη ἀπομένουν νά ἀντληθοῦν ἀπό αὐτή τήν δεξαμενή τοῦ πνεύματος πού συνιστᾶ, ἐν τέλει, ἡ μελέτη τῆς ἱστορίας της, σέ ὅλα τά ἐπίπεδα. Τίς τρεῖς αὐτές μέρες τοῦ Συνεδρίου ἀκούσθηκαν πράγματα καί νέες πληροφορίες καί δόθηκαν ἀφορμές ὄχι μόνον γιά μᾶς τοὺς παλαιότερους, ἀλλά καί γιά τοὺς νεώτερους ἐρευνητές, γιατί αὐτοί θά συνεχίσουν, ἂν τό θελήσουν, τό ἔργο αὐτό. Καί εἶναι σημαντικό νά λεχθεῖ ὅτι στήν πανηγυρική συνεδρία στήν αἴθουσα Τελετῶν τοῦ Α.Π.Θ. τονίσθηκε ἡ ἀνάγκη μιᾶς συστηματικότερης μελέτης τῆς Χριστιανικῆς Μακεδονίας γιά νά ἀναδειχθεῖ ἡ ἰδιομορφία της στόν ἑλληνικό καί εὐρωπαϊκό ὀρίζοντα ὡς ἓνα σημεῖο πολιτιστικῆς ἀναφορᾶς τοῦ Χριστιανικοῦ Πολιτισμοῦ. Οἱ ἀνακοινώσεις γύρω ἀπό τήν βυζαντινὴ Ἁχρίδα ἔδωσαν τήν εὐκαιρία νά φανεῖ ἐναργέστερον ὁ χαρακτήρας αὐτός σέ μία γραμμὴ πού γιά αἰῶνες συνέδεε τήν Θεσσαλονίκη καί τήν Ἁχρίδα.